

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΠΟΣ ΤΟΥ ' 40

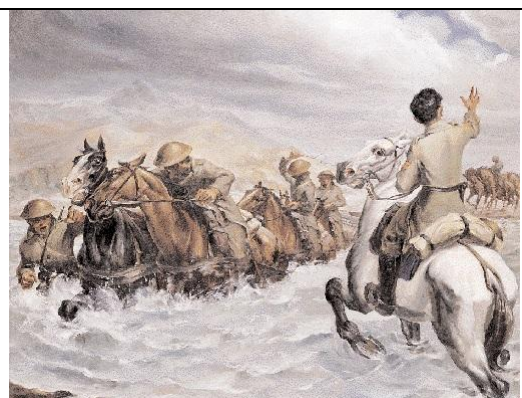
«Από της 6^{ης} πρωινής τα ιταλικά στρατεύματα θα κινηθούν εναντίον της Ελλάδος. Τελεσίγραφο στον Έλληνα πρωθυπουργό από τον Ιταλό πρόεδρο Εμμανουέλ Γκράτσι».

Με σχετική παραλλαγή αυτός ήταν και ο πρωτοσέλιδος τίτλος στις εφημερίδες της Δευτέρας, 28 Οκτωβρίου 1940. Μάλιστα, τα φύλλα των εφημερίδων εκείνης της ημέρας, για να προλάβουν τη μεγάλη είδηση, κυκλοφόρησαν σε δεύτερη έκδοση, αφού η επίδοση του τελεσιγράφου έγινε στις 3 τα ξημερώματα.

Αυτός ο πόλεμος δεν κερδήθηκε τυχαία ή από σύμπτωση, ούτε έγινε κανένα θαύμα. Η κήρυξή του, με το τελεσίγραφο του Γκράτσι, στάθηκε για την Ελλάδα ένα έλασμα πρωτοφανούς ομοψυχίας.

«Κατάληψη εχθρικών θέσεων» ή «Αέρα». Αλ. Αλεξανδράκης

Αλ. Αλεξανδράκης, «Πυροβολικό στο ποτάμι»

Η ελληνική τέχνη, επιστρατευμένη και αυτή, στο μέτωπο ή στα μετόπισθεν, εξεικόνισε με χρώματα και παρέδωσε στο διηνεκές την εξάμηνη αυτή σύγκρουση, που κατέληξε σε θρίαμβο και εποποιία του ελληνικού λαού. Με κάθε πρόσφορο εικαστικό μέσο, από την πρώτη στιγμή θα αποτυπώσει παραστατικά τη γενική έξαρση και τον παράλογο ενθουσιασμό των Ελλήνων, την πολεμική ορμή και το μεγαλείο της νίκης, αλλά και τις δοκιμασίες, την κακουχία, ακόμη και αυτόν τον ίδιο το θάνατο – όλο το φάσμα του πολέμου.

Ζωγράφοι θα βρεθούν στο μέτωπο, υπηρετώντας ως μάχιμοι, όπως ο Αλέξανδρος Αλεξανδράκης, ή με την επίσημη ιδιότητα του πολεμικού ζωγράφου, όπως ο Ουμβέρτος Αργυρός και ο Γιώργος Προκοπίου, που άφησε την τελευταία του πνοή

ζωγραφίζοντας στο Αργυρόκαστρο. Άλλοι εικαστικοί, εμπνευσμένοι από το έπος του '40-41, θα φιλοτεχνήσουν μεμονωμένα έργα: Γ. Γουναρόπουλος, Χρ. Καπράλος, Περ. Βυζάντιος, Φρ. Αριστεύς, Νικ. Νείρος, Σπ. Βασιλείου, κ. Κ. Παρθένης κ.α. Επίσης, το εργαστήρι χαρακτηριστικής του Γιάννη Κεφαλληνού, στη Σχολή Καλών Τεχνών, θα συμβάλει με τις αφίσες των σπουδαστών (Α. Τάσσος, Β. Κατράκη, Κ. Γραμματόπουλος) στην ηθική ενίσχυση του άμαχου πληθυσμού και στην καλλιέργεια αλληλεγγύης στις οικογένειες των στρατευμένων.

Επιστρατευμένοι στον πόλεμο κατά των Ιταλών θα βρεθούν και οι σκιτσογράφοι στις εφημερίδες της εποχής. Από την έναρξη του πολέμου και μέχρι την είσοδο των Γερμανών στην Ελλάδα, η ελληνική γελοιογραφία θα φτάσει στην ύψιστη ακμή της. Θα καταξευτελίσει την κωμική οίηση του Μουσολίνι και τις συνεχείς πανωλεθρίες του ιταλικού στρατού τόσο εύστοχα, ώστε να σχηματίζεται η εντύπωση, ιδίως στους μεταγενέστερους, πως ο πόλεμος κατά των Ιταλών υπήρξε μια ακολουθία από εύκολες νίκες.

	
Το «Αργυρόκαστρο» του Γιώργου Προκοπίου.	Ο Γιώργος Προκοπίου στο εργαστήρι του, δουλεύοντας μεγάλη σύνθεση, σκηνή επίθεσης από τον πόλεμο στην Αλβανία, πριν ακόμη του δοθεί άδεια για απεικόνιση μαχών στο ίδιο το μέτωπο

Γιώργος Προκοπίου

Από τα έργα, που ζωγράφισε ο Γιώργος Προκοπίου στο μέτωπο της Αλβανίας, σώθηκε μόνο ένα, το «Αργυρόκαστρο». Καθώς δεν είχε ολοκληρωθεί όταν ο καλλιτέχνης αρρώστησε, στερέωσε το τελάρo με την «καλή» πλευρά του μέσα στο καπάκι της μεγάλης κασετίνας του και με τρόπο, που φαινόταν μόνο η πλάτη του έργου, ένας σκούρος μουσαμάς. Έτσι δεν έγινε αντιληπτό από τους άγνωστους εκείνους, που λεηλάτησαν τις αποσκευές του από το στρατιωτικό αυτοκίνητο, που τον έφερνε νεκρό πια στο σπίτι του, στις 21 Δεκεμβρίου 1940. Τραγική ειρωνεία! Τα εικαστικά ντοκουμέντα του αλβανικού μετώπου, για τα οποία θυσίασε τη ζωή του, χάθηκαν για τους οικείους του, για τους φιλότεχνους, για την ιστορία και για την πατρίδα μας.

Πρόκειται για παλαίμαχο ζωγράφο, με μεγάλη δράση στο Μικρασιατικό μέτωπο. Όταν ξέσπασε ο πόλεμος στην Αλβανία, ο Γιώργος Προκοπίου ήταν περασμένης ηλικίας και δε νοείτο να μετακινηθεί προς το μέτωπο. Όσοι τον είδαν τις αλησμόνητες εκείνες ημέρες, δεν θα τον λησμονήσουν ποτέ. Έκανε τα αδύνατα δυνατά για να του επιτραπεί η μετάβαση στο μέτωπο. Όργωνε τα υπουργεία Μέχρι και στον ίδιο τον πρωθυπουργό έγραψε:

«Αθήναι τη 18 Νοεμβρίου 1940. Σεβαστέ μου κύριε πρόεδρε, Τα δύο παιδιά μου είναι στρατιώτες εις τον ιερό αγώνα της Πατρίδας μας, τον πιο ιερόν από όλους όσους διεξήγαγεν έως τώρα εις την ένδοξη και πολυκύμαντη ιστορία της. Εγώ αισθάνομαι ντροπή να μένω εδώ, τη στιγμή που τα παιδιά της Ελλάδος γράφουν με το αίμα των τέτοιες αφθάστου ηρωισμού εποποιίες. Αισθάνομαι να κοχλάζει μέσα μου νεανικό αίμα. Την 28^η Οκτωβρίου εκάματε κι αυτό τοπ θαύμα. Μας ξαναδώσατε τα 25 μας χρόνια με όλον τον ενθουσιασμό και την ελληνική παλληκαριά τους. Γι' αυτό, λοιπόν, παρακαλώ να διατάξετε και μου επιτραπεί και πάω κι εγώ στο μέτωπο για να αποθανάτισω με τον χρωστήρα μου και τον ενθουσιασμό μου κάτι από την ηρωική εποποιία, που γράφεται εκεί ψηλά στα δοξασμένα και αιματόβρεκτα βουνά της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Είχα την ευτυχία να παρακολουθήσω από το 1912 τους εθνικούς μας αγώνες ως πολεμικός ζωγράφος και να βάλω με την τέχνη μου και το χρωστήρα μου και εγώ μια πετρίτσα στο προαιώνιο οικοδόμημα της Ελλάδος. Μη μου αρνηθείτε, κύριε Πρόεδρε, αυτή την ευτυχία και τώρα. Γ. Προκοπίου. Στρατιωτικός ζωγράφος. Μετάλλιον Στρατιωτικής αξίας. Πολεμικός Σταυρός ».

Εννέα ημέρες αργότερα ήρθε θετική απάντηση στην αίτησή του για μετάβαση στο μέτωπο.

«ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΝ. ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ. Προς τους Διοικητάς Μεγάλων Μονάδων, Παρακαλουμένους όπως διευκολύνωσι εις το έργον του τον ζωγράφο Κύριον Γεώργιον Προκοπίου, ον συνιστώ ενθέρμως. Εν Αθήναις, τη 27.11.1940. Ο ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ. ΑΚ. ΠΑΠΑΓΟΣ».

Ουμβέρτος Αργυρός, «Εμπρός για τα σύνορα» (συλλογή Πολεμικού Μουσείου)

Ουμβέρτος Αργυρός

Εξετάζοντας κανείς το συνολικό έργο του Ουμβέρτου Αργυρού (Καβάλα, 1882 – Αθήνα, 1963) βρίσκεται προ εκπλήξεως μπροστά στη σειρά των 32 ελαιογραφιών του με θέματα από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-1941. Και αυτό γιατί κάθε άλλο παρά ειδικευμένος ήταν έως τότε ο ζωγράφος στην απεικόνιση πολεμικών σκηνών. Οι περισσότεροι πίνακές του καταναλάζονται από φως. Στα θέματά του – πορείες, επιθεωρήσεις, μεταφορές αρμάτων και τραυματιών, βομβαρδισμένοι οικισμοί – αποδίδει, βέβαια, τις κακουχίες, τι δύσκολες καιρικές συνθήκες, το αφιλόξενο τοπίο, τις υπεράνθρωπες προσπάθειες των αγωνιστών να υποτάξουν το χιόνι και να σκαρφαλώσουν στα βουνά. Κατά κύριο λόγο, ωστόσο, στα έργα του δεν απεικονίζονται οι συγκρούσεις, αλλά τα πριν και τα μετά τη σύγκρουσης, ιδιαίτερα δε ενδιαφέρεται για τις νικηφόρες στιγμές (π.χ. *Είσοδος του ελληνικού στρατού εις την Κορυτσάν*).

Έκδηλη είναι η σημασία και η φροντίδα, που ο Αργυρός προσδίδει στην απόδοση του φυσικού τοπίου, σε τέτοιο βαθμό, μάλιστα, που κάποτε οι ανθρώπινες μορφές να εξαφανίζονται και άλλοτε ο πίνακας να μην είναι τίποτε άλλο από μια καθαρή τοπογραφία (π.χ. *Επίθεση εχθρικών αεροσκαφών*, *Είσοδος Ελληνικού στρατού εις το Αργυρόκαστρο*), επεξεργασμένη σε ιμπρεσιονιστικό ύφος και με λυρική διάθεση.

Ουμβέρτος Αργυρός, «Πρόωθηση βαρέος πυροβολικού - Β. Ήπειρος» (συλλογή Πολεμικού Μουσείου).

Ουμβέρτος Αργυρός, «Αναγνώριση Ελληνικού Ιππικού - Β. Ήπειρος» (συλλογή Πολεμικού Μουσείου).

Αλέξανδρος Αλεξανδράκης

22.12.1940, παραμονές Χριστουγέννων στο αλβανικό μέτωπο.
Ο ζωγράφος Αλέξανδρος Αλεξανδράκης, αριστερά,
με τον αδελφό του Μενέλαο, δεξιά.

Αναμφίβολα ζωγράφος του Έπους του '40 δύναται να θεωρηθεί μόνο ο Αλέξανδρος Αλεξανδράκης (1913-1968), μαθητής του Ουμβέρτου Αργυρού στη ζωγραφική και του Γιάννη Κεφαλληνού στη χαρακτική. Και αυτό όχι μόνο γιατί ζωγράφισε και σχεδίασε σκηνές από τον πόλεμο του '40, αλλά γιατί τον έζησε και μας καταθέτει τα ίδια τα προσωπικά του βιώματα. Ενώ, λοιπόν, στις άλλες περιπτώσεις τόσο για τον πόλεμο του '40 όσο και για άλλους πολέμους και συγκρούσεις, οι καλλιτέχνες αντιμετωπίζουν περισσότερο εξωτερικά τον πόλεμο με λίγες εξαιρέσεις - ο Αλεξανδράκης στρατεύεται και βρίσκεται στο μέτωπο, ζει τις σκηνές που εικονίζει, μεταφέρει σε σχέδια, και αργότερα σε ζωγραφική, καθαρά βιωματικές του εμπειρίες. Με το Λεύκωμα, που εξέδωσε το 1968 με το χαρακτηριστικό τίτλο «Έτσι πολεμούσαμε το 1940-41», με 80 σχέδια και 22 ζωγραφικούς πίνακες, μάς επιτρέπει να προσεγγίσουμε κοντύτερα το χαρακτήρα του πολέμου, τα δε έργα του ξεχωρίζουν για την εκφραστική δύναμη της εικαστικής του γλώσσας. Στα σχέδια και τη ζωγραφική του μας δίνει κάθε κατηγορίας σκηνές από τις επιθέσεις και τις προελάσεις, τις συλλογικές προσπάθειες και τις ατομικές αντιδράσεις, τη δράση των διαφόρων σχηματισμών, τον ηρωισμό και τους νεκρούς, τα κρυοπαγήματα και τους τραυματίες. Σε ένα μορφοπλαστικό ιδίωμα, στο οποίο συνδυάζεται η οξύτητα και ποιότητα του σχεδίου του και η δύναμη υποβολής του χρώματος, εξπρεσιονιστικοί τύποι και χαρακτηριστικά του μπαρόκ, ρομαντική διάθεση και απόδοση του ουσιαστικού.

«Ερποντας» (λάδι σε μουσαμά, 0,50x1,10 εκ., 1967-68). Αλ. Αλεξανδράκης

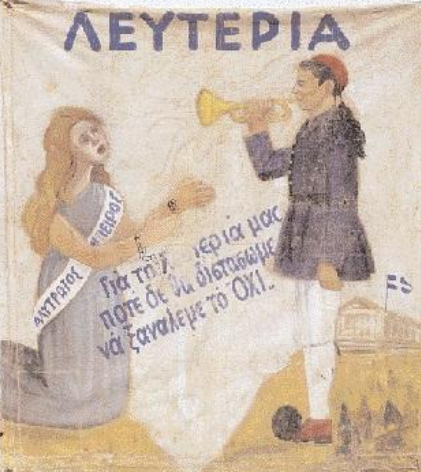
<p>Φρίξου Αριστέως, «Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος: Θριαμβευτική επέλασις ελληνικού ιππικού προ της Κορυτσάς», 1940, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος)</p>	<p>Νίκου Καστανάκη, «Ο νέος Μαραθών και η ελληνική εποποιία: Η μεγάλη μάχη προ του Αργυροκαστρου (Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος).</p>

Αφίσες, ζωγραφικά και γλυπτά έργα για τον Αλβανικό Πόλεμο

Πέραν των προαναφερομένων καλλιτεχνών, μία πλειάδα άλλων ζωγράφων και γλυπτών εικονογράφησε διάφορες φάσεις του πολέμου. Ανάμεσά τους οι ζωγράφοι Γιώργος Γουναρόπουλος (1889-1977), Περικλής Βυζάντιος (1893-1972), Βάσος Γερμενής (1896-1966), Αλέκος Κοντόπουλος (1905-1979), Κώστας Κουτσοιρής (1913-1991), και οι γλύπτες Γιάννης Κανακάκης (1903-1978), Χρήστος Καπράλος (1909-1993), Αθανάσιος Λημναίος (1908-1977), Φίλιππος Μάκοτσης (1910) και Νικόλας [Παυλόπουλος] (1909-1990).

<p>Νικολάου Νείρου, «Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος: Η καταβύθισις της ιταλικής γηροπομπής από τον θρυλικόν ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΝ», 1940. Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.</p>	<p>Ανδρέα Βουρλούμη, «Ιππέας - Ελάτης» (ελαιογραφία, 19x47 εκ.). Κάτω από την υπογραφή, σημειώνει ο ζωγράφος: «μνήμη 1940, Αλβανία, Α' Σύντ. πεδ. πυροβολ.»</p>

Στη γλυπτική, μάλιστα, ο πόλεμος του '40 πέρασε πολλές φορές μέσα από κενά καλλιτεχνικού αισθήματος, φιλολογικά ηρώα πεσόντων, που έστησαν κατά καιρούς τα υπουργεία Εθνικής Αμύνης, Εσωτερικών και Πολιτισμού.

	
<p>Σχεδιασμένο από το ζωγράφο Ευθύμη Παπαδημητρίου (1895–1958) εξώφυλλο του βιβλίου «Δαβάκης–Πίνδος», του ταγματάρχη πεζικού Ι. Α. Βερνάρδου</p>	<p>Αφίσα, μάλλον έργο του θεάτρου σκιών στην Αθήνα, φιλοτεχνημένη από άγνωστο καλλιτέχνη.</p>

Παράλληλα, μια σειρά άλλων ζωγράφων, όπως οι Φρίξος Αριστεύς (1879-1951), Έκτωρ Δούκας (1885-1969), Νίκος Καστανάκης (1896-1961), Νικόλαος Νείρος (1905-1979), Νικόλαος Πασχαλίδης (1906), επιδόθηκαν σε συνθέσεις με πολεμική θεματογραφία, οι οποίες σχεδιάζονταν προκειμένου να τυπωθούν λιθογραφικά στο σχήμα της αφίσας για συγκεκριμένους εκδοτικούς οίκους σε χιλιάδες αντίτυπα.

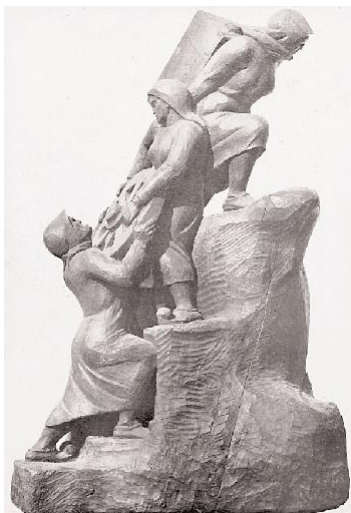

Αλβανία 1941. Ο Γιάννης Τσαρούχης με την Παναγία Βρεφοκρατούσα που ζωγράφισε στο χωριό Φτέρρα, πάνω σε καπάκι από κιβώτιο ρέγκας. Η εικόνα ήταν «παραγγελία» του στρατού, ύστερα από την απόφαση να χτιστεί εκκλησάκι στο χωριό Κούτσι

Πρόσφατα, επτά επίχρυσα μετάλλια για τα 50 χρόνια από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο φιλοτέχνησε ο γλύπτης **Βάσος Καπάνταης** το 1990. Ο αριθμός τους έχει συμβολικό νόημα, δεδομένου ότι αναλογεί στους μήνες που διήρκεσε ο πόλεμος. Τα μετάλλια βρίσκονται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Η ζωγράφος **Σόφη Κεφάλα**, μαθήτρια του Κ. Παρθένη στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, κράτησε ένα είδος εικονογραφημένου ημερολογίου κατά τις περιόδους του Πολέμου και της Κατοχής (1940-1944), που έχει καμβά την αγάπη της ζωγράφου προς την αριστουργηματική επιτύμβια στήλη του Αριστίωνος, η οποία επανέρχεται διαρκώς στην αφήγησή της ως leit Motiv.

Το 1981 ο ζωγράφος **Γιώργος Ιωάννου** εξέδωσε το μεγάλου σχήματος «**Λεύκωμα 1940-1974**», που περιλαμβάνει μονοτυπίες με σκηνές και από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο.

Νικόλα, «Γυναίκες της Πίνδου. 28η Οκτωβρίου 1940», ξύλο
(φωτ.: Η γλυπτική του Νικόλα, εκδ. «Στ. Ι. Τζιρόπουλου», Αθήνα 1962, σ. 12).

Χρηστικά και διακοσμητικά αντικείμενα του '40

Είναι γνωστό το φαινόμενο των διαφόρων αναμνηστικών μικροαντικειμένων, που σχετίζονται με πρόσωπα και καταστάσεις και τα οποία βρίσκουν καθημερινή εφαρμογή στη ζωή μας. Τέτοια δημιουργήματα προσφέρουν πτυχές μελέτης σε ποικίλες ειδικότητες επιστημόνων, κατ'έξοχήν σε λαογράφους, κοινωνιολόγους και ιστορικούς της τέχνης.

<p>Ξύλινο τσολιάς με δυσανάλογο σώμα. Στη βάση, ανάμεσα σε άλλα, διαβάζονται οι πόλεις ΚΛΕΙΣΟΥΡΑ και ΚΟΡΥΤΣΑ</p>	<p>Πήλινο κανάτι με τη λέξη ΝΙΚΗ και τις σημαίες Αγγλίας και Ελλάδος.</p>

Με το ξέσπασμα του Αλβανικού Μετώπου εμφανίστηκαν χειροτεχνημένα τα πρώτα χρηστικά αντικείμενα, που αναφέρονταν σε αυτό: τσολιάδες, που κινούν τα δεμένα με σπάγκο χέρια τους, κουτάκια και ξύλινες κοσμηματοθήκες με την ελληνική σημαία, πίνακες ζωγραφικής, που απεικονίζουν σκηνές μαχών, κεντήματα, καθρέπτες, ηλεκτρικοί λαμπτήρες, κανάτια, σπιρτόκουτα, ξυλόγλυπτα με στρατιώτες, μεταλλικά γλυπτά με γυναίκες που κουβαλούν πυρομαχικά και άλλα παρόμοια. Αργότερα τα αντικείμενα αυτά κάνουν την εμφάνισή τους μαζικότερα σε βιοτεχνικό (ή και βιομηχανικό) επίπεδο, απολύοντας αυτόματα την αφελή και ερασιτεχνική «φρεσκάδα» και «αγνότητά» τους. Πρωταρχικός σκοπός τους η έξαψη του πατριωτισμού των Ελλήνων, η ενδυνάμωση του ηθικού εκείνων, που έμειναν στα μετόπισθεν, η διατήρηση της ιστορικής μνήμης, η διαφύλαξη των συμβάντων από τους επιγενόμενους, η παγίωση εθνικών ιδεωδών.

Για τον ιστορικό της τέχνης είναι έκδηλη η θέληση του ανώνυμου, τις περισσότερες φορές, καλλιτέχνη να αποτυπώσει ενθουσιωδώς τις παραστάσεις του, να τις πλάσει και να τις αφηγηθεί. Ο ανώνυμος δημιουργός, κατά κύριο λόγο αυτοδίδακτος, παραγνωρίζει τις συνηθισμένες μορφικές αναλογίες (π.χ. μεγάλα ως προς το λοιπό σώμα χέρια), επιτείνει τις χρωματικές αντιθέσεις, αλλοιώνει τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά, τυποποιώντας τις μορφές. Πάντα, ωστόσο, κατορθώνει να εξωτερικεύει ό,τι αισθάνεται: την ελληνική περηφάνια, των φλόγα των ενδόμυχων πόθων του Έλληνα για ελευθερία.

Ξύλινη κασετίνα. Στο κέντρο η ελληνική σημαία με την Ελλάδα σε βυζαντινότροπο πορτρέτο. Δεξιά, ο θronός του ελληνικού θρόνου και αριστερά του βρετανικού, σύμμαχοι τότε.

Χλευάζοντας το φασισμό:

Το πενάκι των σκιτσογράφων εξ' ίσου αιχμηρό με τη λόγχη των Ευζώνων στο μέτωπο.

Σκίτσο – επιθεώρηση – χρονογράφημα – θέατρο σκιών/Καραγκιόζης – και οι τέσσερις πόλοι της διασκεδαστικής αγωγής των Νεοελλήνων στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα «επιστρατεύτηκαν» την αυγή της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940. Υπήρξαν τα οχήματα εκείνα, που κοινώνησαν τη διασκέδαση με την ηθικοπατριωτική ενδυνάμωση και νουθεσία, από την πρώτη στιγμή της ιταλικής επίθεσης στα βουνά της Πίνδου έως τον Απρίλιο του 1941, όταν δίπλα στις λόγχες του ιταλικού φασισμού στοιχήθηκαν και οι μηχανοκίνητες ορδές του γερμανικού ναζισμού.

Αναφερόμενοι στη μάχη των καλλιτεχνικών μέσων στον πόλεμο του Σαράντα, οφείλουμε εξ αρχής να υπογραμμίσουμε τον απόλυτο αντιφασιστικό χαρακτήρα τους, από τον Φώκο Δημητριάδη ως το Μιχάλη Αργυρόπουλο και τον κώστα Βάρναλη έως τον Αντώνη Μόλλα ή τον Σωτήρη Σπαθάρη, όπου είναι έκδηλο το αντιφασιστικό περιεχόμενο κάθε δημιουργίας. Ελάχιστα υπονοούνταν κάποια διαμάχη ανάμεσα

στον ελληνικό και τον ιταλικό λαό. Πουθενά δεν υπάρχει αναφορά σε Ιταλό πολίτη. Η αναφορά εστιάζεται πάντοτε στον υπερφίαλο Ντούτσε, το σκιάδη βασιλέα Βιτόριο Εμμανουήλ, τους ηττημένους στρατηγούς και τους απόλεμους βερσαλιέρους και καραμπινιέρους. Άλλωστε, η ελληνοϊταλική πολεμική σύγκρουση υπήρξε μία εξαιρετική ευκαιρά, γελοιογραφώντας τον ιταλικό φασισμό, να γελοιοποιεί, κατ'επέκτασιν, τα ελληνικά ανδρείκελα-ομοϊδεάτες του.

Από την πρώτη ώρα της κήρυξης του πολέμου οι σκιτσογράφοι βρίσκονται «επί το έργον». Με γελοιογραφίες περισσότερο, αλλά και με αφίσες, τρυκάκια και κάποια κόμικς, κάνουν έντονη την παρουσία τους. Όσα έντυπα διατηρούσαν τακτικούς σκιτσογράφους, τους χρησιμοποιούν κατάλληλα. Εκτός από τις εφημερίδες τοίχου των μονάδων στο μέτωπο, δημιουργούνται νέα έντυπα με αποκλειστικό σχεδόν περιεχόμενο τη γελοιοποίηση του φασιστικού ιμπεριουμ της Ρώμης, ενώ και τα αποκαλούμενα οικογενειακά έντυπα προσθέτουν ειδικές σελίδες χιούμορ για την περίσταση. Παράδειγμα νέου εντύπου, προσανατολισμένου στο σχολιασμό του πολέμου και με το σκίτσο ή το κόμικ είναι το περιοδικό «Αέρα», που κυκλοφορεί το πρώτο τεύχος του το Σάββατο 07 Μαρτίου 1941 και προλαβαίνει να εκδώσει άλλα τρία. Από τα «οικογενειακά» περιοδικά σημειώνεται ο «Θησαυρός», που πρόσθεσε τη σελίδα γελοιογραφιών «Επί ποδός πολέμου», ενώ αξίζει να μνημονευθεί και το περιοδικό της ΕΟΝ η «Εξόρμησις», που αναγκάζεται να φιλοξενήσει αντιμουςουλμανικά σκίτσα και ανέκδοτα, με όση προσοχή και διπλωματικότητα γίνεται, από το φύλλο της 19^{ης} Δεκεμβρίου 1940.

Από τους σκιτσογράφους της εποχής, θα επιχειρήσουμε να μνημονεύσουμε μερικούς, χωρίς να αποτιμούμε το έργο και των συναδέλφων τους, που δεν κατορθώσαμε να φιλοξενήσουμε σε αυτό το αφιέρωμα:

Γεώργιος Γκεϊβέλης, υπήρξε σκιτσογράφος, συνεργάτης πολλών εντύπων. Ανάμεσα σε αυτά και η «Καθημερινή», όπου δημοσίευσε σατιρικά σκιτσιγραφικά στιγμιότυπα. Η συνεργασία της εφημερίδας με το «Συνδικάτο των ενωμένων ρεπόρτερ» ήταν αφορμή κάποια από αυτά να αναδημοσιευθούν στο εξωτερικό. Ο Γκεϊβέλης αναπαριστά το Μουσολίνι ως ένα χαμερπή ανθρωπάκο, έναν σχεδόν Αφρικανό πυγμαίο, φιγούρα που επιτείνει την ταύτιση αυτή το παχύ χείλος, κάποτε διπλόχειλο, που προσάπτει στον Ντούτσε.

Φωκίωνας Δημητριάδης. Το πρώτο πολεμικό σκίτσο του Δημητριάδη δημοσιεύεται στο «Ελεύθερον Βήμα» στις 2 Νοεμβρίου 1940 με τίτλο «Προστάτης των μικρών». Παρουσιάζει ένα παιδί σε μικρή ηλικία, ντυμένο τσολιά, να προτάσσει τη λογχη του στο Μουσολίνι, ενώ παρακολουθούν τη σκηνή τέσσερις (4) γυναικείες φιγούρες, που ο δημιουργός της τις ονομάζει: Λιβύη, Αιθιοπία, Αλβανία, Δωδεκάνησα. Ακολουθούν εκάδες σκίτσα τόσο στο «Ελεύθερον Βήμα» όσο και στα «Αθηναϊκά Νέα». Μένοντας στον αντιφασιστικό χαρακτήρα των σκίτσων του, σημειώνουμε το δίδυμο **Φράνκο-Ντούτσε** («Αθηναϊκά Νέα», 6 Μαρτίου 1941), το «Τώρα που 'γλθε η άνοιξη», με το Μουσολίνι να χτυπά την πόρτα του ναζισμού, λέγοντας «Ελεήστε το σακάτη» («Ελεύθερον Βήμα», 9 Μαρτίου 1941) και ακόμη το δίπτυχο Ντούτσε-Φίρερ την ημέρα της γερμανικής εισβολής («Αθηναϊκά Νέα», 6 Απριλίου 1941). Σταμάτης Πολενάκης. Η περίπτωση του Σταμάτη Πολενάκη είναι ιδιόμορφη. Τα καλύτερα σκίτσα του για τον πόλεμο του 1940 δημιουργήθηκαν μεταγενέστερα και εκδόθηκαν ύστερα από 40 ολόκληρα χρόνια μετά τον πόλεμο, σε μια υποδειγματική έκδοση του Πολεμικού Μουσείου, όπου δωρήθηκαν. Πραγματοποιήθηκαν στη Σίφνο το 1942 στη διάρκεια της Κατοχής και εκδόθηκαν τον Οκτώβριο του 1981. Το σχέδιο του Πολενάκη, αλλά και το υλικό του, διαφέρει εδώ ριζικά από τις λιτές

γραμμές, που μας έχει συνηθίσει η ολότητα του υπόλοιπου έργου του. Χρώματα έντονα και συστηματική προσοχή στη λεπτομέρεια διατρέχουν τα 42 έργα, που υπάρχουν στο Λεύκωμα. Όπως σημειώνεται έυστοχα στην εισαγωγή του «είναι ένα έργο βγαλμένο μέσ από την ελληνική του ψυχή. Είναι η εκτόνωσή του από το βάρος της φρικτής Κατοχής, Είναι η εσωτερική του αντίσταση».

	
<p>Γελοιογραφία του Φ. Δημητριάδη.</p>	<p>Για το χορό των δημοσιογράφων που δινόταν την Αποκριά, εκδιδόταν το σατιρικό έντυπο «Ο Φανός των Συντακτών»</p>

Σημαντική υπήρξε την ίδια χρονική περίοδο η συνεισφορά ενός άλλου συστηματικού σκιτσογράφου, του **Νίκου Καστανάκη**. Πίσω από μια φαινομενική ευγένεια, μία ήρεμη επιφάνεια λεπτών τόνων και εκφράσεων, υποκρύπτεται ένα ιοβόλο και σαρκαστικό πνεύμα, με έμφαση στην καταδίκη του φασιστικού προσώπου της ιταλικής εισβολής.

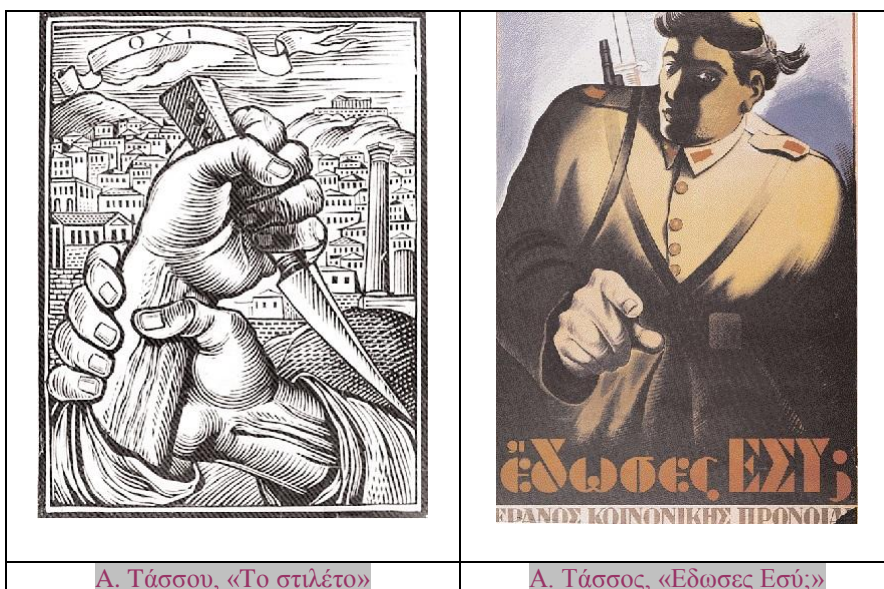
Αξιομνημόνευτος, επίσης, εΐαι ο Λευκαδίτης πεζογράφος **Γεράσιμος Γρηγόρης**, ο οποίος από νωρίς έχει δείξει έφεση προς τη ζωγραφική και το σκίτσο, ενώ στα «λαϊκά» επονομαζόμενα περιοδικά, όπως ο «Θησαυρός», συνεργάζονται δεκάδες ταλαντούχοι σκιτσογράφοι, όπως οι **Μιχάλης Γάλλιας**, **Πάυλος Παυλίδης**, **Ευάγγελος Τερζόπουλος** και **Νίκος Νομικός**.

	
<p>Γελοιογραφία Πολενάκης</p>	<p>Το οπισθόφυλλο του «Πολεμικού Φανού» το εικονογραφεί ο Νίκος Καστανάκης</p>

Η Χαρακτική στον Πόλεμο του '40

Ένα κεφάλαιο ξεχωριστό και σημαντικό τόσο στην ιστορία της ελληνικής χαρακτικής όσο και στη μετέπειτα εξελικτική πορεία της, είναι τα χαρακτηριστικά έργα που έγιναν κατά τη διάρκεια του πολέμου του '40, στην κατοχή και την αντίσταση (1940-1945), δεδομένου ότι διαφορετικοί ήταν οι παράγοντες και οι συνθήκες που τα υπαγόρευαν, καθώς και τα κίνητρα και οι στόχοι, για τα οποία φιλοτεχνήθηκαν.

Πριν προχωρήσουμε σε αναφορές στους δημιουργούς του είδους, αξίζει να αναφέρουμε ότι η ελληνική χαρακτική τα χρόνια αυτά αρχίζει να αποκτά το δικό της πρόσωπο, γεγονός, στο οποίο καθοριστικό παράγοντα διαδραματίζει η επανασύσταση, το 1932, της Έδρας Χαρακτικής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ) με δάσκαλο το Γιάννη Κεφαλληνό. Ένα δάσκαλο, που όχι μόνο ενέπνευσε με τη διδασκαλία του, αλλά παρέσυρε και πολλούς καλλιτέχνες να μαθητεύσουν στο εργαστήριό του, με αποτέλεσμα στα τέλη της δεκαετίας του '40 να έχουμε την πρώτη φουρνιά χαρακτών-μαθητών του Κεφαλληνού, όπως οι Γ. Βελισσαρίδης, Γ. Βαρλάμος, Κ. Γραμματόπουλος, Βάσω Κατράκη, Γ. Μόσχος, Τάσος Α., Λουίζα Μοντεσάντου, Κάνθος Τηλέμαχος κ.α. Η φήμη του Κεφαλληνού παρακινεί και πολλούς ζωγράφους να ασχοληθούν με τη χαρακτική, όπως οι Γ. Μόραλης, Γ. Μανουσάκης, Φ. Καχριμάνη, Ελένη Κωνσταντινίδη κ.α. Επιστέγασμα της παραγωγικότητας των Ελλήνων χαρακτών φαίνεται να είναι η Πρώτη Πανελλήνια Έκθεση Πρωτοτύπου Χαρακτικής στο Ζάππειο το 1938. Πρόκειται για μία πράξη, που καθιερώνει και τυπικά την ανεξαρτητοποίηση και αυτονομία της χαρακτικής ως κλάδου της εικαστικής πλατφόρμας.

Τη στιγμή, λοιπόν, αυτή, την τόσο σημαντική για την ανάπτυξη και την αυτονομία της ελληνικής χαρακτικής, ξεσπά ο πόλεμος του '40, που ανακόπτει, προσωρινά, κάθε καλλιτεχνική παραγωγή στον τόπο. Σε αυτή την ιστορική και χρονική συγκυρία, η χαρακτική παίρνει τα ηνία και γίνεται η ηγετική εικαστική έκφραση έναντι της ζωγραφικής και της γλυπτικής, αναλαμβάνοντας να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο.

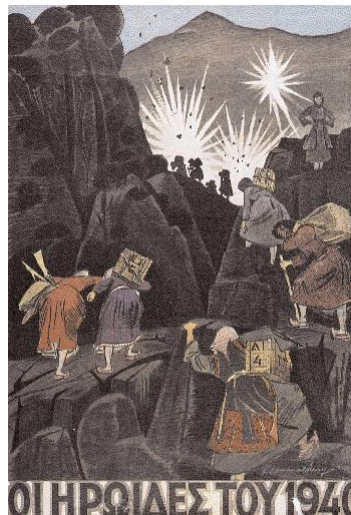
Με την πολλαπλότητα των εφαρμογών της προτάσσει τον κοινωνικό της χαρακτήρα, που δεν είναι άλλος από τη διακίνηση των ιδεών, και αποκτά σπουδαία προτεραιότητα στη διάδοση συνθημάτων, στην αναγγελία γεγονότων.

Με την έναρξη του πολέμου, η ξυλογραφία και το λινόλεουμ ήσαν εκείνες οι καλλιτεχνικές μορφές και μέσα έκφρασης της χαρακτηριστικής, που επιστρατεύθηκαν άμεσα στον Αγώνα. Ευθύς αμέσως η ΑΣΚΤ, με πρωτοβουλία του δάσκαλου Γιάννη Κεφαλληνού, προσφέρεται να φιλοτεχνήσει τις πολεμικές αφίσες για τον Αγώνα ενάντια στον κατακτητή, τις οποίες οι μαθητές του φιλοτεχνούν μέσα στο εργαστήριο χαρακτηριστικής της Σχολής, ενώ πρόκειται για έγχρωμες λιθογραφίες.

Αξιομνημόνευτες είναι οι εξής αφίσες:

- «Οι Ηρωίδες του 1940» του **Κ. Γραμματόπουλου**, που βρίσκεται στη Συλλογή του Βασιλικού Μουσείου και της Στρατιωτικής Ιστορίας των Βρυξελλών στο Βέλγιο. Επίσης, είναι η μοναδική ελληνική αφίσα, που περιλαμβάνεται στο βιβλίο «The Poster in History» του Max. Gallo (Edition Hamlyn, 1974, London), και ο «Τσολιάς με τουφέκι», που γράφει «Έλα να τα πάρεις»
- της **Βάσως Κατράκη**: «Γυναίκα που πλέκει», που παριστάνει μια χωριατοπούλα να πλέκει για τους στρατιώτες της Πίνδου
- του **Τάσσου** «Ο Τσολιάς», που παριστάνει ένα φουστανελά να δείχνει με το δάχτυλο του τον περαστικό διαβάτη και να το ρωτά: «Εσύ έδωσες?»

Στο εργαστήριο του Κεφαλληνού έπνεε ένας αέρας δημοκρατικής ελευθερίας. Οι άγνωστοι τότε σπουδαστές, μετέπειτα γνωστοί καλλιτέχνες, αναλαμβάνουν να φιλοτεχνήσουν τις προπαγανδιστικές αφίσες για τον αγώνα ενάντια στους Ιταλούς. Η συμβολή του εργαστηρίου του Κεφαλληνού στάθηκε πατριωτική και στα χρόνια της Κατοχής. Εκεί τυπώθηκαν μερικές αντιστασιακές αφίσες παράνομα, καθώς και άλλο παρόμοιο υλικό.

Κώστα Γραμματόπουλου «Οι ηρωίδες του 1940»

Λίγες ημέρες μετά την ιταλική επίθεση, και συγκεκριμένα στις 26.11.1940, ο **Τάσσος** δημοσιεύει στα «Νεοελληνικά Γράμματα» του έργου του «Το στίλετο» (σχέδιο με σινική μελάνη). Από το σχέδιο αυτό, με μικρές προσθήκες, είναι η κάτωθι ομώνυμη ξυλογραφία.

Στη μικρή αυτή αναφορά θα μνημονεύσουμε ακόμη:

- το ζωγράφο **Σπύρο Βασιλείου**, που επιστρατεύτηκε για τρεις μήνες στο μέτωπο, σχεδίασε αρκετές σκηνές από τον πόλεμο, σχέδια των οποίων, στη συνέχεια, πέρασε σε ξυλογραφία, ενδεικτικά δε αναφέρουμε το «**Λυράρη**» και τον «**Ανάπηρο του αλβανικού πολέμου**»
- το σχέδιο του **Αγήνορα Αστεριάδη «VINCEREMO»**, που παριστάνει μία κολόνα, στη βάση της οποίας είναι γραμμένο ένα «M» (το αρχικό γράμμα του Μουσολίνι) και από κάτω η λέξη VINCEREMO, δηλαδή «θα νικήσουμε», ενώ δίπλα ένας σκύλος σηκώνει το πόδι του και κατουράει την υπερφίαλη αυτή δήλωση, γελοιοποιώντας, με αυτόν τον τρόπο, τον Ιταλό δικτάτορα. Ένα πρωί που ξύπνησαν οι κάτοικοι της Αθήνας, είδαν αφισοκολλημένο στους τοίχους το έξυπνο αυτό σχέδιο του Αστεριάδη.

Στις 27 Απριλίου 1941 τα γερμανικά στρατεύματα εισέρχονται στην Αθήνα. Ο ελεύθερος αττικός ουρανός σκιάζεται από τη σημαία του καγκελωτού σταυρού. Η πάλη για την πολυάκριβη και πολυπόθητη ελευθερία έχει αρχίσει.

		
Προσχέδιο του Γιάννη Κεφαλληνού για την εικονογράφηση του «Ύμνου εις την Ελευθερία»	Όψη αθηναϊκού δρόμου, φωτογράφος Βούλα Παπαϊωάννου.	Ένα από τα ζαχαροπλαστεία ΦΛΩΚΑ της Αθήνας, φωτογράφος Βούλα Παπαϊωάννου.

Κείμενο, επιμέλεια υλικού: Δώρα Γιαννίτση.

Πηγή: <http://www.kathimerini.gr/kath/7days/1997/10/26101997.pdf>

Το Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον καθηγητή κύριο Αργύριο Μιχαήλ για τη συνδρομή του στην τελική διαμόρφωση του υλικού.

ГРЕЧЕСКИЙ КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР

Москва, Алтуфьевское шоссе, 44

офис № 9, 2 этаж

Тел.: 7084809 – Тел./Факс: 7084810

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Altufyevskoe shosse, 44, office No 9, 2nd floor

127566 Moscow, Russia

Tel.: +7 495 7084809; Tel./Fax: +7 495 7084810

e-mail: hcc@mail.ru info@hecucenter.ru

www.hecucenter.ru

skype: hellenic.cultural.center

facebook: <http://www.facebook.com/Hecucenter>

vkontakte: <http://vk.com/club4157479>